

PHILIPPE ARIÈS: L'ENFANT ET LA FAMILLE SOUS L'ANCIEN RÉGIME

A gyermek és a család a Régi Rend idején
Párizs, 1976. Seuil, Collections Points. 316 oldal

A neves francia történész, Philippe Ariès friss szellőt visz a neveléstörténetbe mentalitástörténeti megközelítésével. Ariès nem neveléstörténetet ír, bár már erre is vállalkozott a *La France et les français* (Franciaország és a franciák) című kötetben, amely 1972-ben a Pléiade kollekcióban jelent meg, hanem a családról és a gyerekekről alkotott felfogás alakulásának tükrében vizsgálja az iskola történetét. Mindamellettenek a könyvnek nemcsak az az érdeme, hogy a szerző eddig figyelmen kívül hagyott források alapján rajzolja meg a francia pedagógia fejlődésének ívét, – összehasonlítva az angol, az olasz és a német fejlődéssel –, hanem az is, hogy ezeket a forrásokat a legújabb módszerekkel (ikonográfia, irodalomlelemzés) fogja vállaltatára.

Ariès kiindulópontja az ismert felfogás, miszerint a középkorban a gyermeket nem tekintették különbözőnek a felnőtől, akikkel együtt éltek, dolgoztak, eltanulva tőlük egy-egy mesterség fortélyait. A család szerepe is egészen más volt, mint a modern időkben, a család nem jelentett érzelmi kötést, csak gazdasági egységet, egy mesterség közös művelését, a veszélyben egymás védelmét.

Körülbelül a XVII. század végére tehető Ariès szerint az a nagy változás, amit két területen érzékelhetünk a legjobban: egyrészt, a korábbi inaskodás helyett fokozatosan az iskola válik a nevelés formájává, a gyereket elkülönítették a felnőttektől. Ez a változás nem következhetett be a családban végbement változások nélkül, ahol egyre nagyobb szerepet kap az érzelmi kapcsolat. Ariès megközelítésének ez a másik oldala, szerinte az újszerű kapcsolat abban nyilvánul meg, hogy törődnek a gyerek tanulásával, iskolai előmenetelével.

A kérdéskör megismeréséhez új szempontok alapján szükséges átnézni a középkori iskola történetét, nemcsak azért, mert minden kérdés megismerésében nagy segítséget nyújt a történeti megközelítés, hanem azért is, mert a középkori iskola néhány jellegzetessége tovább él a Régi Rend idején. Ha a középkori és a mai szokásokat összehasonlítjuk, elsőként a különbségek tűnnek elő, ezek közül az első a latin oktatása, amit sok évszázadon keresztül élő nyelvként tanítottak, s csak a XVIII. századtól vált az általános képzés eszközévé a francia iskolákban. A másik szembeeső különbség az elemi oktatás hiánya. Az alapvető ismereteket, az írást-olvasást is beleértve, a családban vagy inaskodás közben sajátították el, a tulajdonképpeni iskolai képzés a latin tanulással kezdődött. A harmadik különbség a felsőfokú oktatás hiánya a humán- és egyéb tudományok terén.

Ariès a középkori iskolának azok a területei és intézményei érdeklik, ahol tetten lehet érní a gyerekekről való gondolkodás módosulásait. A következő jellegzetességeket figyelte meg: a programok nem a fokozatosság elvére épülnek, az oktatás egyidejű, különböző korú gyermekek együtt járnak az órákra, s az iskolások nagyon szabadon élnek.

A középkori iskola demográfiai szerkezete több, mint meglepő: 8–9 éves korban kezdtek órákra járni, s gyakran még húsz éves koruk után is járnak a tanárok bérelte schoola-ba. Akkoriban senki sem találta furcsának, hogy kicsi és nagy együtt tanul, hiszen az emberi kornak semmi jelentőséget sem tulajdonítottak, amit a ránk maradt szövegek is bizonyítanak azzal, hogy ritkán említik a diákok korát.

A kollégium (Collège) kialakulása a modern oktatás alapja. A középkori iskola a XV. században alakult át szervezett és szabályok alapján működő kollégiummá, ebben nagy szerepet játszottak a módosuló szokások. A szülők szívesebben küldték gyerekeiket ellenőrzött helyre, s egyre inkább rossz szemmel nézték a szabadon élő diákokat. Itt a kollégiumokban zajlott le a kisebbek leválása a nagyobbakról, mert a felnőttektől elkülönített gyerekek között már a közöttük lévő különbségek is feltűnőbbek. Más törvények lettek érvényesek tehát a 8–16 évesekre, mint a társadalom többi részére, ami erősítette a gyermekeknek a felnőttekről való leválását.

Ma minden diák helyzetét meghatározza, hogy hányadik osztályba jár, ez az intézmény csak a XVI. század elejétől ismeretes. Elsőként Erasmus említi 1519-ben – s nem 1539-ben, ahogy a történészek Thurot óta gondolják –, a londoni Szent-Pál iskoláról írva. A XV. században az anyagot memorizáló tanulókot együvé gyűjtötték, majd belőlük csoportok alakultak aszerint, hogy mennyire tudták az anyagot. Ekkor a tanár már külön foglalkozott az egyes csoportokkal, de még egy teremben vannak.

Ezekből a csoportokból alakultak ki az osztályok, de az osztály és az életkor fogalma még sokáig nem kapcsolódott egybe.

Hány éves korban milyen osztályba jártak? Mivel az iskolát sokáig nem tekintették az életre felkészítő intézménynek, ezért bizonytalan, hogy hány éves korban kezdték el. Sok mesterséget továbbra is csak inaskodással lehetett elsajátítani, így 12–15 éves korban így „tanultak”, hiszen a hivatali nemességbe csak így lehetett bekerülni.

Az egyes osztályok a tananyag foka köré szerveződnek, de a tanulók kora a XVIII. században sem egységes. 1444-ből egy itáliai példát említ Ariès, Trévisé község szerződöttetett tanítót, s a járandóságot a tananyag nehézsége szerint szabták meg. Eszerint fél dukátot kap az első osztályért, ahol az abc-t és a Donatus-könyv első részét tanítja, egy dukátot a másodikért, ahol a Donatust és más nyelvtani műveket tanít, a harmadik kategória, ahol egy fél dukáttal megint többet kap a nyelvtant befejezi, s végül két dukátot fizetnek a negyedik osztályért, ahol latint, stílusgyakorlatokat és retorikát tanít.

A XVII. századból már jobban ismerjük a tanulók korát, mert a dokumentumok a század szokásai alapján már jelzik, – hiszen már nem elhanyagolható –, hogy ki hány éves, s ötévest és húszonévest is találunk az iskolákban. Egy századdal később már ritka, hogy a többiekénél jóval fiatalabb gyereket engedjenek az iskolába, vagy felsőbb osztályba, de a vendiákok száma nem csökken, főleg a retorikai osztályokban nem. A XVII. század felfogása és szokásai szerint az első gyermekkor 5–6 éves korig tartott, ekkor szakadt el a gyerek a családtól, kollégiumba mehetett, de ott egy-két évet késleltették, amíg az első három osztályt elvégezhetette; így a kisgyermekkor 10 éves korig meghosszabbodott. A nagyobbak között azonban az archaikus összevisszaság megmaradt, hiszen a 10–15, a 16–19 és a 20–25 évesek együtt tanultak. A második gyermekkort és a kamaszkort csak a XIX. században különböztették meg, amikor kialakultak a burzsoázia felsőfokú iskolái.

Ami az iskolai fegyelem történetét illeti, a XVI. század előtt nem alakulhatott ki, mert önkormányzatban élő diák-csapatokban éltek a gyerekek. A sokszor anarchiába fulladt társulásokat rossz szemmel nézik, s elsőként a tanuló-tanárok válnak le róluk, azután a kicsik, míg végül a kollégiumok fokozatosan kialakult szigorú fegyelme véget vetett a szabad életnek.

Az ún. kisiskolák a falvakban sokat fejlődtek a XVII. században, ami arra utal, hogy nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a kisgyermekkorának, mint korábban, de ezzel párhuzamosan a különböző kategóriák elkülönülése is lezajlik: a bentlakóké a bejáróktól, az egyháziak elkülönülése a világiaktól, a szegényebb szolgáló diákoké a gazdagabbaktól. A XVIII. században a szegények gyermekeit kiltitják a kollégiumokból, s ezen a változáson alapszik az elemi, a középfokú és a felsőfokú képzés kialakulása. Ebben a folyamatban egyrészt elkülönítik a nagyobbakat a kisebbektől, másrészt a tehetősebb diákokat a szegényebektől.

A középkori diákszokások tovább éltek a népi tömegekben, mert az iskola számukra nagyon rövid időt jelentett. Feltételezhető, hogy ezen a téren is változás történt a XIX. század elején a gyermekmunka alkalmazása miatt, mert sok gyerek ismét a felnőtt életét élte. Szerzőnk másik következtetése, hogy szinkronizmus van a modern iskolai osztályok és a társadalmi osztályok kialakulása között, mindkettő a XVIII. században a burzsoázia körében született.

Noha Ariès merészen nyúl a témához, új kapcsolatokat lát a jól ismert tények között, úgy érezzük, hogy adós marad a tanulságok levonásával. Könyvében ugyan nem mindig világos, hogy milyen erkölcsi és szellemi változások miatt alakul át az iskola, de valószínű, hogy a neveléstörténet részeinek új szintézisét lehet kialakítani a francia történész munkája alapján.

Baracs Ágnes